

Рішення
разової спеціалізованої вченої ради
про присудження ступеня доктора філософії

Здобувач ступеня доктора філософії: Денисенко Денис Геннадійович, 1998 року народження, громадянин України, освіта вища: навчається в аспірантурі Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України з 2022 р., виконав акредитовану освітньо-наукову програму «Соціологія».

Разова спеціалізована вчена рада, утворена наказом Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України, м. Дніпро, від «23» квітня 2026 року № 125, у складі:

голови разової спеціалізованої вченої ради

- Олени ХОДУС, доктора філософських наук, доцента, професора кафедри політології, соціології та публічного управління Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;

рецензентів:

- Миколи ПРИМУША, доктора політичних наук, професора, професора кафедри політології, соціології та публічного управління Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;
- Вікторії БОЙКО, кандидата соціологічних наук, доцента, доцента кафедри політології, соціології та публічного управління Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;

офіційних опонентів:

- Юрія КАЛИНОВСЬКОГО, доктора філософських наук, професора, професора кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;
- Олена ЛІСЕЄНКО, доктора соціологічних наук, професора, професора кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»;

на засіданні «8» червня 2026 року прийняли рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки Денисенку Денису Геннадійовичу на підставі публічного захисту дисертації «Ціннісна система українського суспільства: динаміка і сучасні тренди трансформації» за спеціальністю 054 Соціологія.

Дисертацію виконано у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України, м. Дніпро.

Науковий керівник: КРИВОШЕЇН Віталій Володимирович, доктор політичних наук, професор, декан факультету суспільних наук і міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису із дотримання вимог пункту 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої

освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами). В дисертації вперше в українській соціологічній науці здійснено комплексний аналіз динаміки та сучасних трендів трансформації ціннісної системи українського суспільства в умовах воєнного стану. Встановлено ключовий тренд ціннісної трансформації – динамічний рух від пострадянської ціннісної матриці до засад незалежної державності зі зростанням питомої ваги кластерів громадянського вибору, соціальної когезії та національної ідентичності; розкрито соціально-адаптаційну функцію ціннісної системи як механізму забезпечення стійкості в умовах кризових викликів; показано динаміку нормативізації ціннісних уподобань відповідно до зміни рівня військової небезпеки. Набули подальшого розвитку обґрунтування передумов утвердження ціннісних кластерів громадської волонтерської взаємодії, стійкості, згуртованості в умовах воєнного стану; а також типологія цінностей трансформаційного суспільства – типологічні діади реальних й проєктивних, набутих й імплементованих, інноваційних й регресивних цінностей. Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у можливості використання запропонованих моделей для розробки державних програм ціннісної консолідації суспільства, підтримки громадянської активності та волонтерських ініціатив, а також для вдосконалення комунікативних стратегій формування соціальної згуртованості в умовах воєнної реальності та повоєнного відновлення.

Дисертація виконана державною мовою із дотриманням вимог до оформлення дисертації, встановлених МОН України. Обсяг основного тексту дисертації відповідає нормам, встановленим освітньо-науковою програмою «Соціологія» за спеціальністю 054 Соціологія Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України.

Здобувач має 7 наукових публікацій за темою дисертації, з яких 4 статті, у наукових фахових виданнях України, 3 тез доповідей на Всеукраїнських науково-практичних конференціях з міжнародною участю, які відповідають вимогам пунктів 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, зокрема:

1. Денисенко Д. Ціннісна система українського суспільства: академічні дослідження. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2023. Вип. 99. С. 17-26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2707-9147.2023.99.2>. URL: <http://soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2023/99/2.pdf> (фахове видання категорії «Б»).
2. Кривошеїн В., Денисенко Д., Балійчук В. Зміни в системі цінностей громадян України зі статусом внутрішньо переміщених осіб. Науково-теоретичний альманах «Грані», 27 (2), 2024. С. 101–108. DOI: <https://doi.org/10.15421/172437>. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/2030> (фахове видання категорії «Б»).

3. Денисенко Д. Ціннісна дихотомія «індивідуалізм-комунітаризм» у контексті повсякденності війни. Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках. 2025. Т. 8, № 2. С. 123-130. DOI: <https://doi.org/10.15421/342549>. URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/1296> (фахове видання категорії «Б»).
4. Денисенко Д. Екзистенційний поворот та нова солідарність: трансформація ціннісних орієнтацій українців в умовах війни (за матеріалами якісного дослідження). Грані. 2026. Т. 29, № 1. С. 253-262. DOI: <https://doi.org/10.15421/172682>. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/2328> (фахове видання категорії «Б»).

У дискусії взяли участь голова і члени спеціалізованої ради та присутні на захисті фахівці:

Голова спеціалізованої вченої ради – Ходус Олена Володимирівна, доктор філософських наук (09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії), доцент, професор кафедри політології, соціології та публічного управління, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України. Зауважень немає.

Зауваження:

1. Одне з завдань дисертаційного дослідження полягало у розробці методології дослідження цінностей українського суспільства в умовах політичних та соціально-економічних трансформацій з урахуванням принципів системного підходу. Очевидно, що коли ставиться таке завдання, у самого дослідника є розуміння – для чого це робити? Тобто методологія, яка пропонується, має: а) відповідати на конкретний дефіцит у науці щодо досліджуваної проблеми; б) усувати методологічну суперечність, в) пропонувати новий спосіб дослідження.

Відтак, доцільно було б представити більш ґрунтовну аргументація щодо аналітичної схеми, або якогось узагальнення щодо методологічної рамки дисертаційної роботи з поясненням навіщо загалом розробляти цю методологію? Чи означає, що наявні методологічні інструменти дослідження цінностей, наприклад, опитувальник, розроблений Ш. Шварцем або концепція матеріалістичних й пост матеріалістичних цінностей Р. Інглгарта нерелевантним для українського суспільства? Отже, потребують пояснення – як співвідносяться авторські висновки з вже існуючими підходами, класичними моделями аналізу цінностей, сучасними міжнародними компаративними дослідженнями ціннісних змін, зокрема, "Європейським соціальним дослідженням", в якому беруть участь усі країни ЄС та ті, які хочуть приєднатись. У 2022 році після тривалої перерви Україна знову долучилася до ESS (до цього було проведено 5 хвиль таких опитувань). Це б додало більшої порівняльної значущості отриманим здобувачем результатам.

2. Повністю погоджуємось з тезою Дениса Геннадійовича про важливість виявлення принципових розбіжностей між окремими ціннісними конструктами та їх сукупностями (кластерами), які існують в українському суспільстві. Водночас в роботі домінує бачення українського суспільства як відносно цілісного суб'єкта ціннісної трансформації. При цьому результати чисельних соціологічних досліджень останніх років як раз свідчать не стільки про консолідаційні, а скоріше про фрагментаційні тенденції ціннісної трансформації. Як наслідок – ми маємо часту дисфункціональність наших формальних інститутів (зокрема, державних).

Відтак, потребує більшого критичного розгляду проблематика того, як саме «працюють» різні цінності – довіра, свобода, колективізм, індивідуалізм в національному менталітеті, конкретизація культурної специфічності українських національних цінностей. Тем більше, що здобувач виділяє цінності етико-культурного кластеру з акцентом на патріотизму, захист державності). З таких позицій, з урахуванням евристичних можливостей соціокультурного підходу, висновок Дениса Геннадійовича про хвилеподібний характер нормалізації певних ціннісних пріоритетів українців набув би більш ґрунтовного пояснення (зокрема, через апеляцію до амібвалентно-сегментарного типу національної свідомості українців, яка очевидно пов'язана зі історичною специфікою сталих ціннісних орієнтацій).

Офіційний опонент – Калиновський Юрій Юрійович, доктор філософських наук (12.00.12 – філософія права), професор, професор кафедри філософії, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого Міністерства освіти і науки України.

Зауваження:

1. Недостатня концептуальна чіткість базового понятійного апарату. Попри широкий міждисциплінарний огляд теоретичних підходів до розуміння проблеми ціннісних трансформацій українського суспільства у першому розділі, у роботі бракує чіткого авторського визначення ключового поняття «ціннісна система». У всіх о розділах дослідження автор послуговується термінами «ціннісна система», «ціннісний конструкт», «ціннісний кластер» та «ціннісна структура» майже як синонімами, не розмежовуючи їхнього аналітичного потенціалу. Зокрема, поняття «ціннісний кластер» є центральною аналітичною одиницею всієї роботи, однак його операціональне визначення так і не сформульовано з достатньою чіткістю: яким чином відбувається «кластеризація», на підставі яких ознак і процедур виокремлюються кластери? Відсутність відповіді на ці запитання певною мірою знижує теоретико-методологічну обґрунтованість дослідження та деякою мірою ускладнює відтворення дослідницьких процедур.

2. Недостатня увага приділена регіональній та соціально-демографічній диференціації.

У дисертації домінує уявлення про українське суспільство як відносногетерогенне ціннісне ціле. Регіональна гетерогенність побіжно

згадується у другому розділі, однак не стає предметом систематичного аналізу. Між тим наявні репрезентативні дослідження, які сам здобувач активно використовує, зокрема результати моніторингів Центру Разумкова та Фонду «Демократичні ініціативи», свідчать про збереження відмінностей у ціннісних орієнтаціях між регіонами, поколіннями та між внутрішньо переміщеними особами і постійними мешканцями. Показово, що публікація у співавторстві В. В. Кривошеїна, Д. Г. Денисенка, В. В. Балійчука (2024), присвячена цінностям ВПО, значиться у переліку публікацій, однак її висновки не інтегровані у текст дисертації системно. Застосування диференційованого аналізу за ключовими соціально-демографічними та регіональними групами суттєво збагатило б дослідницькі висновки та підвищило їх прикладну цінність,

3. Недостатня операціоналізація авторської типологічної ціннісної діади.

Серед заявлених елементів наукової новизни особливе місце посідає розширення типології цінностей через введення діадних пар: реальні/проективні, набуті/імплементовані, інноваційні/регресивні. Ця типологія є концептуально цікавою та потенційно продуктивною. Однак у тексті дисертації вона залишається переважно декларативною: чіткі критерії віднесення конкретних цінностей до того чи іншого полюсу діади не сформульовано, а емпіричне застосування типології у третьому розділі є фрагментарним і не систематичним. Зокрема, незрозуміло, яким чином авторська типологія співвідноситься з уже усталеними класифікаціями Ш. Шварца або Р. Інглхарта, які активно використовуються у роботі. Більш послідовне застосування власної типології як наскрізного аналітичного інструменту суттєво підсилило б концептуальну єдність дослідження.

4. Недостатня обґрунтованість та «наукова безальтернативність» проміжних висновків.

У висновках до підрозділу 3.2. «Динаміка утвердження цінностей свободи, демократії і громадянського вибору в Україні» дисертант зазначає, що «процес утвердження демократичних цінностей в Україні набув незворотнього характеру» (стор. 148), спираючись на результати соціологічного дослідження. При цьому існує низка опитувань, які демонструють наявність в українському суспільстві авторитарних тенденцій. На нашу думку, для посилення наукової обґрунтованості вищезначеного висновку щодо незворотності утвердження демократичних цінностей у вітчизняному соціумі, доречно було б порівняти співвідношення у суспільній свідомості (аналізуючи результати інших соціологічних досліджень) демократичних та авторитарних ціннісних орієнтирів.

Офіційний опонент – Лісеєнко Олена Василівна, доктор соціологічних наук (22.00.01 – теорія та історія соціології), професор, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності, Державний заклад «Південноукраїнський національний

педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України.

Зауваження:

1. По-перше, обґрунтовуючи теоретико-методологічну базу дослідження у першому розділі з акцентована междисциплінарність – філософські, психологічні, політологічні дисциплінарні напрямки, та багато уваги приділяється аналізу класичних поглядів на ціннісну проблематику в соціології. Натомість доробки сучасних українських соціологів не знаходять достатньо повного віддзеркалення. Крім того, не дуже зрозуміло з викладу, якій саме концептуальній моделі, що дозволяє здійснювати дослідження особливостей трансформації ціннісної системи українського суспільства, віддає перевагу дисертант. Уточніть, будь ласка, Ваші власні дослідницькі пріоритети.

2. У вступі дисертації у контексті характеристики методів дослідження недостатньо висвітлено методи збору та обробки даних авторського емпірико-соціологічного дослідження, а також не представлена емпірична база дисертаційного дослідження.

3. Запропонована дисертантом кластеризація цінностей сучасного українського соціуму є продуктивною. Разом з тим вона потребує додаткової конкретизації, зокрема щодо уточнення основних ціннісно-сміслових критеріїв їх розмежування, функціонального призначення, а також більш чіткого визначення тих цінностей, які охоплюють запропоновані ціннісні позиції.

4. Можливості емпіричного обґрунтування висновків дисертації, на жаль, обмежені тим, що статистичний аналіз первинної соціологічної інформації здійснюється за допомогою одномірних розподілів даних масових опитувань. Крім того, з тексту дисертації та представлених матеріалів дослідження не зовсім зрозуміло упродовж яких саме років проводились авторські емпіричні дослідження, що дозволило отримати нові знання щодо динаміки та сучасних трендів ціннісної системи українського суспільства.

Дисертація значно виграла б, якби автор використав дані моніторингу Інституту соціології НАН України, у межах якого з 1991 року реалізується дослідницька програма «Аксіомоніторинг», спрямована на вивчення динаміки ціннісних пріоритетів населення України.

Рецензент – Примуш Микола Васильович, доктор політичних наук (23.00.02 – політичні інститути та процеси), професор, професор кафедри політології, соціології та публічного управління, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України.

Зауваження:

1. У роботі доцільним виглядало б більш детальне висвітлення регіональних особливостей трансформації ціннісних орієнтацій українського суспільства, що могло б поглибити інтерпретацію емпіричних результатів і розширити аналітичні можливості дослідження.

2. Перспективним напрямом подальших досліджень є розширення кількісної емпіричної бази, що дозволило б здійснити більш детальний порівняльний аналіз динаміки ціннісних змін у часовому вимірі.

Рецензент – Бойко Вікторія Анатоліївна, кандидат соціологічних наук (22.00.01 – теорія та історія соціології), доцент, доцент кафедри політології, соціології та публічного управління, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України.

Зауваження:

1. Дисертація містить суттєву термінологічну непослідовність у вживанні центрального поняття «ціннісна система». В різних частинах тексту це поняття використовується то для позначення сукупності індивідуальних ціннісних орієнтацій, то для характеристики макросоціального феномену суспільного рівня. Між тим перехід від індивідуальних цінностей до суспільної ціннісної системи є одним із найскладніших теоретичних питань соціології цінностей і не може вирішуватись шляхом неявного отождолення цих рівнів. Автор не пропонує механізму агрегування індивідуальних ціннісних орієнтацій у суспільні тренди, що послаблює теоретичну обґрунтованість ключових висновків роботи.

2. Концепт «ціннісного кластеру», що є одним із центральних у дисертації, введений без достатньої операціоналізації. Незрозуміло, за яким принципом цінності об'єднуються в кластери – на основі емпіричної кореляції між відповідями респондентів, теоретичної спорідненості, чи функціональної взаємодоповнюваності. Так само залишається нез'ясованим, яким чином вимірюється «питома вага» кластеру в рамках системи і за якими критеріями фіксується її зміна в часі. Без відповіді на ці питання кластерна модель залишається описовою схемою без чітких параметрів емпіричної верифікації.

3. Методологічно виправданим і логічним в аспекті досліджуваної проблематики є намагання автора поєднати кількісні та якісні методи дослідження. Разом з тим опис методичного інструментарію в підрозділі 1.3 є достатньо загальним: автор декларує застосування репрезентативних досліджень, фокус-груп та ітеративного зворотного зв'язку, однак конкретні параметри цих інструментів – вибіркова сукупність, географічне охоплення, часові рамки проведення, кількість фокус-групових сесій та склад учасників – у тексті не наведені. Це суттєво ускладнює оцінку репрезентативності отриманих результатів та можливість їх верифікації. Слід було приділити більше уваги опису дизайну емпіричного дослідження.

Результати відкритого голосування:

«За» – 5 членів ради,

«Проти» – немає.

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада присуджує **ДЕНИСЕНКУ Денису Геннадійовичу** ступінь доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 054 Соціологія.

Відеозапис трансляції захисту дисертації додається.

Голова разової спеціалізованої
вченої ради

(підпис)

Олена ХОДУС